

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIII: 2015

Nr 25 (437)

Data odczytu: 02.09.2015 r.

Data wydania: 02.09.2015 r.

=====

995. spotkanie

Marcin Maryniak

Komenda Obrońców Polski (KOP) – zarys działalności w okręgu pomorskim 1939-1940

Komenda Obrońców Polski, której członkowie używali także nazw: Obrońcy Polski, Organizacja Obrońców Polski, Korpus Obrońców Polski lub Komitet Obywatelsko-Patriotyczny była konspiracyjną strukturą wojskowo-polityczną o zasięgu ogólnopolskim utworzona między 30 września a 2 października 1939 roku. Różne wersje dotyczące genezy i początków organizacji możemy odnaleźć zarówno w dokumentach niemieckich z 1941 r. jak i w powojennych przekazach i publikacjach.

Bolesław Studziński

Bez cienia wątpliwości możemy podawać informację, że organizacja powstała z zawodowych oficerów, odbywających przed wojną służbę w dowództwie elitarnych formacji Korpusu Ochrony Pogranicza, rozlokowanych wzdłuż wschodniej granicy Polski. Siedzibą komendy głównej obrano Warszawę. Za twórców KOP uznaje się w równym stopniu zarówno gen. Wilhelma Orlika-Rückemanna i mjr Bolesława Studzińskiego. Pierwszy z nich był ostatnim dowódcą Korpusu Ochrony Pogranicza, który rozwiązując podległe sobie oddziały wydał rozkaz przejścia do konspiracji i utworzenia organizacji bazującej na dotychczasowych strukturach, która ostatecznie przyjęła nazwę Komenda Obrońców Polski. Na komendanta wskazał on mjr Studzińskiego, doświadczonego konspiratora oraz wojskowego, podobnie jak Orlik-Rückemann pilsudczyka.

Studziński, który przyjął pseudonim „Bogdan Nitecki” otrzymał od Orlika-Rückemanna pieczęcie KOP, które miały wskazywać na państwowo-wojskową działalność organizacji oraz jej rodowód. Na jego ręce przekazana została także dotychczasowa kasa dowództwa Korpusu, która zawierała półtora miliona złotych, a którymi dysponowano by pomagać rodzinom byłych oficerów KOP. Przejęto także pozostałe kontakty osobowe oraz rozwinięty system drukarski. 10 X 1939 r. w War-

szawie doszło do spotkania mjr Studzińskiego, gen. Orlika i płk Kazimierza Pluta-Czachowskiego (ps. „Goldyn”), który był odpowiedzialny za utworzenie w Krakowie Organizacji Orła Białego. Wyżej wymieniona trójka spotkała się ponownie 12 października, by przedyskutować najważniejsze problemy, a wśród nich bieżące współdziałanie między KOP i OBB. Czachowski podał punkty kontaktowe w istniejących okręgach OBB do których to miało trafiać konspiracyjne pismo KOP „Polska Żyje”. Na tym samym spotkaniu, jak podawał Pluta-Czachowski, gen. Orlik-Rückemann poinformował, że zakończył swoją działalność w kraju i udaje się za

**Wilhelm Orlik-
Rückemann**

granicę. Kierownictwo KOP przejął już jednoosobowo „Bogdan Nitecki”.

Od dłuższego czasu chorował on na gruźlicę i z tego też powodu zmarł w kwietniu 1940 r. w Lublinie. Jego śmierć zakończyła pierwszy etap organizowania i funkcjonowania Komendy Obrońców Polski. Zmarł w okresie poszukiwania przez KOP swojego miejsca w ramach Polski Podziemnej. Komenda miała wówczas do wyboru związać się ściśle ze Związkiem Walki Zbrojnej w ramach akcji scaleniowej lub włączyć się bardziej aktywnie do prac Komitetu Porozumiewawczego Organizacji Niepodległościowych (KPON), w skład którego wchodziła już kilka polityczno-wojskowych organizacji. Zebranie organizacyjne KPON odbyło się 21 IV 1940 r. w Warszawie przy ulicy Szarej. Wśród organizacji, które podpisały uchwałę KPON znalazły się oprócz KOP także Miecz i Pług (MiP), Organizacja Wojskowa (OW), Tajna Armia Polska (TAP), Polska Niepodległa (PN), Znak, Pobudka, Związek Czynu Zbrojnego (ZCZ), Gwardia Obrony Narodowej. Od czerwca do kwietnia 1940 r. Komitet Porozumiewawczy Organizacji Niepodległościowych powiększył swoje szeregi do około 25 organizacji. Niestety w lipcu 1940 r. projekt KPON upadł z powodu różnic politycznych, które zaowocowały wystąpieniem MiP i Związku Jaszczurczego, które związały się z ZWZ-AK.

O wyborze nowego komendanta głównego KOP nie ma zbyt wielu informacji. Najwięcej, niestety bardzo ogólnikowych, znajdziemy w relacjach spisanych przez Henryka Boruckiego (ps. „Czarny”), który to miał zostać wybrany komendantem na zjeździe Radny Naczelnej Komendy Głównej KOP. Niewątpliwie objęcie stanowiska komendanta przez „Czarnego” ukierunkowała na kolejne lata działalność KOP. Jego poglądy polityczne, powiązania personalne i losy osobiste – kierowanie przed wstąpieniem do KOP utworzoną razem z kilkoma działaczami PPS bojówkami o nazwie Gwardia Ludowa, a przede wszystkim ambicja doprowadziła do coraz większej aktywności i roli inicjującej KOP, jako struktury konkurencyjnej wobec Armii Krajowej i struktur Delegatury Rządu na kraj. Swoją funkcję sprawował do wiosny 1943 r., kiedy to z KOP i Milicji Ludowej Robotniczej Partii Polskich Socjalistów utworzono Polską

Henryk Borucki

Armię Ludową. W międzyczasie był dwukrotnie aresztowany przez gestapo. Po raz pierwszy 16 I 1941 r., zbiegł z Pawiaka 3 III 1942 r., po raz drugi 9 VI 1942 r. a wolność odzyskał 17 I 1943 r. W okresie zatrzymania Boruckiego władzę nad KOP przejęli plk Julian Krzyżanowski (ps. „Toruń”), którego aresztowano 30 I 1942 r. i Kazimierz Drozd (ps. „Tur”), natomiast sam Borucki w czasie więzienia otrzymał tytuł członka honorowego KOP.

Cele KOP zostały sformułowane niezwykle szybko i już 1 X 1939 r. dostępny był *Regulamin do instrukcji Obrońców Polski*. W dokumencie zapisano m.in., że celem jest: *zbrojne i duchowe przygotowanie narodu do walki z najeźdźcą*. Postulowano, o objęcie obszarem działań terenów całej Rzeczypospolitej Polski, uznawano polski rząd utworzony we Francji, jak i podporządkowanie się organizacji Naczelnemu Wodzowi Władysławowi Sikorskiemu. W pierwszych miesiącach okupacji KOP w wydawanym przez siebie piśmie „Polska Żyje”, które stało się głównym celem funkcjonowania organizacji, wzbraniało się od krytycznych sądów wobec obozu sanacyjnego, którego powszechnie uważano za sprawcę klęski wrześniowej, lecz zwalczało nastroj zwątpienia i apatii i pobudzało uczucia patriotyczne i wiarę w odzyskanie niepodległości.

Instrukcja organizacji podawała także strukturę organizacyjną i terenową. KOP miała zostać utworzona w województwach, powiatach i gminach, nawet we wsiach. Strukturę terytorialną w pierwszej kolejności tworzyły inspektoraty terytorialne, których było cztery: 1) inspektorat warszawski, 2) inspektorat obejmujący GG, 3) Inspektorat Ziem Zachodnich z siedzibą w Kutnie 4) Inspektorat Ziem Wschodnich z siedzibą w Warszawie.

Okręg pomorski KOP wchodził w skład Inspektoratu Ziem Zachodnich, na którego czele stał inspektor, jego zastępca oraz szef propagandy. Jednostki terenowe IZZ tworzyły pięć okręgów: Płock – miasto i teren, Łódź – miasto i teren, Górny Śląsk, Poznań – miasto i teren oraz Pomorze. Każdy z okręgów miał komendę okręgową, w skład których wchodził odpowiednio: 1) Komendant okręgu, 2) Zastępca komendanta, 3) oddział organizacyjny, 4) kierownik okręgowych grup bojowych i oddział wojskowy, 5) okręgowy szef propagandy, 6) oddział bezpieczeństwa okręgu, 7) szef propagandy okręgu, 8) kierowniczką grup kobiet, 9) kierownik grup młodzieży męskiej, 10) organizacyjny sąd okręgowy. Komendantom okręgowym podlegały komendy powiatowe, które były jednostką nadrzędną dla komend na terenie gmin i pojedynczych posterunków.

Paweł Piątkowski

Nielicznie zachowany materiał źródłowy daje podstawę do stwierdzenia, że okręg pomorski KOP obejmował następujące ośrodki: Bydgoszcz, Chełmno, Chełmża, Chojnice, Czernikowo, Gdańsk, Gdynia, Grudziądz, Inowrocław, Kościerzyna, Królewiec, Kwidzyn, Lipno, Rypin, Świecie, Tczew, Toruń i Wąbrzeźno. Bazą wyjściową dla utworzenia struktur w wyżej wymienionych okręgach stały się środowiska harcerskie i przede wszystkim organizacja „Grunwald”.

Inspektoratem Ziem Zachodnich początkowo kierował

Tadeusz Odrowski (ps. „Odra”, „Sok”, „Pomian”), a następnie Stanisław Ludwicki (ps. „Ziółkowski”, „Jarzab”). Zastępcą był, pochodzący z Wielkopolski, Jerzy Moraczewski. Komendantem okręgu pomorskiego KOP był ppor. lotnictwa Paweł Piątkowski (ps. „Jackowski”, „Podchorążak”), który został prawdopodobnie wprowadzony w struktury

Tadeusz Odrowski

KOP przez Odrowskiego. Piątkowski kierował okręgiem do aresztowania w listopadzie 1940 r. Do tej pory nie udało się dokładnie ustalić, kto przejął po nim przywództwo i czy okręg ten udało się odtworzyć. W jednym z leksykonów dotyczących konspiracji pomorskiej, autorstwa Krzysztofa Komorowskiego, zapisana jest informacja, że czynić miał to kpt. Sergiusz Kostecki (ps. „Czarny”). Ustalenia Andrzeja Gąsiorowskiego podważają tę tezę. Dotarł on do powojennych zeznań Kosteckiego, w których podawał dwie różne daty swojego przybycia na Pomorze, co utrudnia przyjęcie jednoznacznego stanowiska w tej sprawie.

Komenda Okręgu Pomorskiego KOP swoją siedzibę miała w Toruniu. Tam też Piątkowski zaczął włączać kolejne osoby w struktury KOP. Szefem wywiadu okręgu pomorskiego KOP został Witold Lendzion. Łączniczkami okręgu zostały Zofia Jackowiak i Honorata Modrzyńska. Oddziałem organizacyjnym kierował natomiast Alfons Zaborowski (ps. „Zgrzyb”). Członkami komendy okręgu pomorskiego byli także Bernard Domżański, Edmund Kamiński, Adam Przybyła, Marian Tuszewski, co do których brak konkretnych wiadomości o stanowiskach.

Działalność bieżąca poszczególnych ośrodków miała ograniczony zasięg i ukierunkowana była przede wszystkim na kolportaż czasopisma „Polska Żyje” i pozostałych materiałów umacniających morale Polaków, informowanie o inicjatywach władz RP na emigracji i życiu państwa podziemnego, a także demaskowaniu terroru obu okupantów, z podkreśleniem zbrodni niemieckich na Pomorzu. Prowadzono samoobronę, szkolenia wojskowe, gromadzono broń, rzadko decydowano się na akcje sabotażowe i dywersyjne. Szeroko rozwinięta była także akcja charytatywna wobec rodzin zamordowanych, więzionych oraz wojskowych, które koordynowała na terenie Pomorza Maria Bołtuć wdowa po gen. Mikołaju Bołtuciu.

Działalność KOP okręgu pomorskiego, została przerwana pierwszymi większymi aresztowaniami w marcu 1940 r. Wówczas w Toruniu złapano członków lokalnej organizacji „Batalion Śmierci”, który utrzymywał powiązania z KOP, ZWZ i chorągwią pomorską Szarych Szeregów. Wśród pierwszych aresztowanych znalazł się Alfons Zaborowski ps. „Zgrzyb”, który w wyniku śledztwa złamał się i podał nazwiska znanych sobie członków KOP. 7 III 1940 r. aresztowano kolejnego członka KOP Bernarda Domżańskiego, a następnie łączniczkę okręgu pomorskiego na trasach: Toruń – Kutno i Toruń – Warszawa – Aleksę Sobierajską.

W wyniku szeroko zakrojonej akcji aresztowano członków kierownictwa placówki KOP w Brodnicy. Aresztowano tam Jerzego Lendziona, M. Sobocińskiego oraz Konrada Poradę. Gestapo dokonywało aresztowań także w innych miejscowościach, jednakże

brak konkretnych informacji na ten temat. Śledztwo, które toczyło się w toruńskim gestapo jest słabo opisane, przypuszczać możemy, że Niemcy uzyskali większą wiedzę na temat samej organizacji i jej struktury, która miała zaprocentować w przyszłości. Taktyką gestapo było rozpracowanie organizacji i uzyskanie metodami operacyjnymi informacji pozwalających poznać siatkę konspiracyjną, pozyskać wiedzę o członkach odgrywających najważniejszą rolę w organizacji, ich adresy, punkty kontaktowe by w najdogodniejszym momencie dokonać akcji likwidacyjnej. W wyniku pierwszych aresztowań część dowództwa pomorskiego udała się do Warszawy – m.in. Paweł Piątkowski.

Główne śledztwo przeniesiono do placówki gestapo w Grudziądzu, która już

Siedzina Gestapo w Grudziądzu

w tym czasie mogła pochwalić się rozwiązaniem lokalnej organizacji „Rota”, której przewodniczył Tadeusz Kaube. W nieznanych dotąd okolicznościach w Rypinie został aresztowany Władysław Jędrzejewski ps. „Ostoja”, który przewieziony do Grudziądza rozpoczął współpracę z okupantem. Jędrzejewski przekazał

wiele dokumentów organizacyjnych KOP, podał nazwiska i adresy poznanych na

Pomorzu i w Warszawie członków organizacji i ich punktów kontaktowych. Pomogło to niewątpliwie placówce z Grudziądza na prowadzenie rozpracowania KOP na terenie Warszawy. Tam też 2 XI 1940 r. został aresztowany komendant okręgu pomorskiego KOP Paweł Piątkowski, którego najpierw osadzono na Pawiaku, skąd był wożony na śledztwo do gmachu warszawskiego gestapo w Alei Szucha. Zatrzymanych w Warszawie członków KOP powiązanych z Pomorzem po śledztwie w Warszawie przekazano do dyspozycji placówce gestapo w Grudziądzu.

Placówka grudziądzka mieściła się przy ul. Młyńskiej 7. Placówką w latach 1939-1940 kierował Fressing, a w 1941 r. Gunther Venediger. W strukturze grudziądzkiego gestapo najważniejszy był wydział IV, stanowiący gestapo właściwie. Dzielił się na kilka referatów, na czele referatu zajmującego zwalczaniem się ruchu oporu do 1943 r. stał pochodzący z Kwidzyna komisarz Wilhelm Rettinger.

Jesienią 1940 roku funkcjonariusze gestapo aresztowali Witolda Lendziona, pierwszego szefa wywiadu okręgu Pomorskiego KOP, poszukiwanego od marca 1940 r. 3 XI 1940 r. w Toruniu aresztowano Adama Przybyłe, Zofię Jackowiak, Kazimierę Jackowską, Edmunda Lewandowskiego, J. Starzyńskiego, Witolda Stremłaua i Mariana Tuszewskiego. W listopadzie dokonano aresztowań na członkach KOP z innych miast: w Brodnicy księdza Sylwestra Niewiadomskiego, w Grudziądzu Pawła Rybickiego

i Zofię Piasecką, w Tczewie nauczyciela i instruktora harcerskiego Witolda Kmiecika oraz Marię Sochę, w Kończewicach Stanisława Obiegałkę. Wszystkich ich sprowadzono na śledztwo do Grudziądza. Z powojennych relacji wylania się informacja, że aresztowaniami objęto 250-300 osób, z czego po trzech – czterech miesiącach śledztwa zwolniono ok 150 osób, które zostały zatrzymane przypadkowo lub tylko dlatego, że byli krewnymi członków KOP.

Aresztowanych po śledztwie wywieziono do obozu w Stutthofie. Pierwszy transport więźniów z Grudziądza został tam skierowany w grudniu 1940 r. Kolejny liczący 42 więźniów w marcu 1941 roku. Nie są znane poszczególne losy członków okręgu pomorskiego KOP. Wiemy, że kilku z nich zostało przewiezionych do kolejnych obozów koncentracyjnych w Rzeszy.

Po wojnie wielu z działaczy KOP nie angażowało się w działalność kombatancką. Powodem tego mogło być chociażby długoletnie więzienie dla drugiego komendanta głównego KOP Henryka Boruckiego, który w celi UB siedział do maja 1956 r. Zarzuty postawione Boruckiemu – współpraca z wywiadem angielskim, a następnie współpraca z gestapo rzucało cień na Komendę Obrońców Polski. Od lat sześćdziesiątych zaczęły się pojawiać drobne i rozproszone informacje o KOP i pracy jego członków. Do tej pory nie udało się zebrać pełnych materiałów by stworzyć monografię KOP dla terenów całej Polski, a tym bardziej dla terenów Pomorza i Kujaw.

Bibliografia:

- Andrzej Gąsiorowski, *Komenda Obrońców Polski. Okręg Pomorze*, Toruń 2012.
- Krzysztof Komorowski, *Konspiracja pomorska 1939-1947. Leksykon*, Gdańsk 1993.
- Michał Wiśniewski, *Z historii i działalności Komendy Obrońców Polski*, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1967, nr 3.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.